

тих чи інших конкурентних переваг підприємств та прийняти виважені рішення щодо управління ними. Унаслідок того, що представлена методика ґрунтується на ресурсно-витратному підході до визначення ефективності, то в разі її застосування необхідно провести додаткові розрахунки щодо позиції підприємства в межах конкурентної групи. Лише за умови стабільності ринкової позиції та/або розширення частки ринку підприємства роздрібно́ї торгівлі формування ЦУКП визнається доцільним.

Список літератури

1. Стратегическая гибкость : [пер. с англ.] / Г. Хэмел [и др.] . – СПб. : Питер, 2005. – 384 с.
2. Войчак А. В. Конкурентні переваги підприємства: сутність і класифікація / А. В. Войчак, Р. В. Камишніков // Маркетинг в Україні. – 2005. – № 2 (30). – С. 50–53.
3. Формирование конкурентной позиции предприятия в условиях кризиса : монография / А. Н. Тищенко [и др.] . – Х. : ИНЖЭК, 2007. – 376 с.
4. Блохіна О. М. Управління конкурентними перевагами підприємств роздрібно́ї торгівлі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / О. М. Блохіна. – Х., 2011. – 19 с.
5. Чорна М. В. Управління конкурентоспроможністю підприємств роздрібно́ї торгівлі: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / М. В. Чорна. – Х. : ХДУХТ, 2010. – 426 с.

Отримано 30.10.2012. ХДУХТ, Харків.
© М.В. Чорна, 2012.

УДК 339.13

В.А. Гросул, д-р екон. наук

РИНОК ПЛОДОВО-ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ: НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто особливості формування й функціонування ринку плодово-овочевої продукції на сучасному етапі його розвитку та обґрунтовано необхідність застосування різноманітних методів регулюючого впливу держави на ринок.

Рассмотрены особенности формирования и функционирования рынка плодово-овощной продукции на современном этапе его развития и обоснована необходимость применения разнообразных методов регулирующего влияния государства на рынок.

The features of forming and functioning of market of garden-stuffs and green-stuffs are considered on the modern stage of his development and the necessity of application of various methods of regulative influence of the state is grounded to the market.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку України пріоритетним напрямом є насичення внутрішнього споживчого ринку вітчизняними конкурентоспроможними товарами та поступове витіснення імпортних товарів вітчизняними. Це не лише забезпечить економічну безпеку країни, а й сприятиме подоланню безробіття, зростанню доходів і споживачів, і виробників, вливанню інвестицій в економіку України. Для досягнення цієї мети необхідне створення конкурентоспроможного вітчизняного споживчого ринку продовольчих товарів. Причому формування та розвиток продовольчого ринку мають розвиватися у двох напрямках: розвиток вітчизняного виробництва і переробки продуктів харчування; розвиток торгівлі продовольчими товарами вітчизняного виробництва.

В умовах зміцнення незалежності та посилення взаємодії із зовнішнім світом виникає необхідність вирішення проблем забезпечення населення країни продовольством переважно власними силами. При цьому уряд в цілому і місцева влада вживають низку заходів, направлених на всебічний розвиток вітчизняного сільського господарства, формування продовольчих фондів, регулювання товарних потоків продовольства і сировини для його виробництва.

Проте відсутність належної державної політики реформування, розвитку і підтримки вітчизняного АПК, слабкий розвиток і не відпрацьованість регулюючих механізмів агроекономічної політики держави, недостатність нормативно-правової бази та уніфікованих методик, побудованих на загальнодержавних принципах регулювання та враховуючих специфіку аграрної економіки та її окремих секторів, значною мірою гальмують формування і стабільне функціонування продовольчого ринку і переведу аграрної економіки на рейки стійкого розвитку. Серйозний вплив роблять масштаби і темпи розвитку вітчизняного аграрного виробництва, низький рівень доходів населення, а також вплив зарубіжних виробників (імпортерів) сільськогосподарської сировини і продовольства, що розширюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виникнення та розвиток ринку пов'язані з тривалим історичним процесом, що зумовлює різноманітне трактування цього поняття й особливу увагу відомих учених, таких як: Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, К. Менгер, А. Маршал, Дж. Кейнс, Ф. Котлер, К. Макконнелл,

С. Мочерний та інші [1–6]. Особливості ринку продовольства розглядалися в працях П. Саблука, О. Могильного, Л. Мельника, Г. Мостового.

Забезпечення населення продуктами харчування – основа продовольчої безпеки будь-якої країни, тому особливого значення набуває дослідження ринку продовольчих товарів та його окремого сегмента – ринку плодово-овочевої продукції.

Мета та завдання статті. Метою статті є розгляд особливостей формування й функціонування плодовоовочевого ринку на сучасному етапі його розвитку та обґрунтування необхідності застосування різноманітних методів регулюючого впливу держави на ринок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольчий ринок є з'єднанням різних сегментів економіки, що впливають за допомогою механізму зміни цін і доходів на рівні виробництва і споживання. Питома вага продовольчих товарів у роздрібному товарообігу, а також їх асортиментна структура є соціальним барометром, що визначає рівень добробуту населення і характер відтворення суспільства.

Дефіцит продовольства є чинником стримання економічного зростання, оскільки в умовах дефіциту уникнути інфляцію можна стискуванням платоспроможного попиту. У той же час продукція харчової промисловості має високу конкурентоспроможність, що робить галузь привабливою як для вітчизняного, так і для іноземного бізнесу. Саме цей факт вимагає визначити значення власного виробництва для розвитку продовольчого ринку взагалі та ринку плодово-овочевої продукції зокрема, примушує критично оцінити причини, що зумовили втрату ринкової ніші місцевими виробниками, розглянути можливості збільшення доходів в аграрному секторі шляхом збільшення його товарності на основі залучення до обороту місцевих ресурсів.

Найбільшу значущість для характеристики стану плодовоовочевого ринку мають показники виробництва (внутрішньої пропозиції) та споживання (попиту) цих продуктів харчування (табл. 1).

У 2011 році в Україні зросло, порівняно з попереднім роком, споживання населенням овочево-баштанової продукції (на 13,4%), яке досягло свого раціонального рівня. Здебільшого, це пов'язано із високим минулорічним врожаєм цих культур (зібрано 10,6 млн тон, що на 19% вище порівняно з 2010 роком). При цьому спостерігається відставання фактичного споживання від раціонального по плодах, ягодах і винограду – на 42%.

**Таблиця 1 – Виробництво (внутрішня пропозиція)
та споживання (попит) плодово-овочевої продукції
на душу населення в Україні в 2011 році, кг**

Продукт харчування	Виробництво *	Раціональна норма**	Фактичне споживання***	Виробництво (у %) до:	
				норми споживання	фактичного споживання
Картопля	531	124	131	428,2	381,2
Овочі та баштанові	215	161	130	133,5	165,4
Плоди, ягоди та виноград	41	90	43	45,6	77,9
Примітки: * Розраховано за [7]. ** Затверджено МОЗ України «Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005-2015 роки». ***Баланси споживання основних продуктів харчування населенням України [7].					

За такою продовольчою групою як «картопля» фактичне споживання перевищило раціональну норму. Таке перевищення є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів.

Кожен житель України щорічно споживає до 130 кг овочів і до 43 кг фруктів, і хоча це удвічі менше, ніж в ЄС, і втричі, чим у США [8], зростання вітчизняного плодово-овочевого ринку вражає.

За даними Держкомстату в 2011 році виробництво овочів виросло на 21% і склало 9,83 млн тонн порівняно з 2010 роком. Зокрема, овочів закритого ґрунту було проведено 398 тис. тонн, з них огірків – 196,4 тис. тонн, томатів – 178 тис. тонн.

Експорт овочів з України торік склав, за даними Держкомстату, близько 110 тис. т на суму 57 млн доларів США. Більшу половину всього обсягу купила Росія. Враховуючи ємкість тамтешнього ринку і питому вагу в географічній структурі експорту, наші овочівники безпосередньо залежать від урожаю в Росії, а поки прогнози на цьому ринку цілком благополучні, так що, швидше за все, обсяги експорту туди впадуть.

Позитивною тенденцією є те, що обсяги імпорту плодово-овочевої продукції до України також планомірно знижуються. У 2011 році Україна імпортувала цієї продукції на суму більш ніж 800 млн доларів США.

Найбільш уразливими позиціями, з точки зору імпортозалежності залишаються плоди, ягоди та виноград (табл. 2), частка імпорту за цією групою у загальному споживанні становить 48,3% при 30-відсотковому пороговому критерію цього індикатора [8].

Таблиця 2 – Розрахунок імпортозалежності за групами плодово-овочевої продукції (тис. тонн)

Група	Імпорт продуктів у 2011 році в перерахунку на основний продукт	Ємність внутрішнього ринку у 2011 році	Відсоток імпортозалежності
Овочі та баштанові	285,0	7440,0	3,8
Плоди, ягоди та виноград	1163,0	2405,0	48,3
Картопля	41,0	6368,3	0,6

Основну частину імпорту плодово-ягідної продукції складають екзотичні види фруктів (цитрусові, банани тощо). У 2011 році проти попереднього року імпорт бананів зріс на 15,4%, цитрусових – на 13,8%. У той же час за вказаний період імпорт яблук скоротився у два рази.

Імпорт до України овочів здійснюється здебільшого з Туреччини (44% всього обсягу), Голландії (10%), Польщі (10%), Іспанії (11%), Китаю (5%). У 2011 році до України було імпортовано свіжих овочів на 84,5 млн доларів США (134 тис. т). Рекордсменом став томат – цього продукту ввезли на 35,8 млн доларів, також масовим був імпорт огірків, солодкого перцю і різноманітної зелені.

Цього року обсяг імпорту може впасти на чверть, якщо говорити про всю плодово-овочеву групу, а в частині овочів імпорту буде на 60% менше. Скороченню імпорту сприятимуть високі урожаї, низькі ціни на внутрішньому ринку і низька купівельна спроможність громадян.

За оцінками Мінагрополітики, щоб перейти на 100%-ве забезпечення власними овочами, необхідно три-чотири роки,

враховуючи поточні темпи будівництва теплиць. На сьогоднішній день площі теплиць в Україні складають 664 га (зимових) і 1588 га (весняних). Нестача теплиць оцінюється профільним міністерством у 500 га. Інвестиції в 1 га сучасної теплиці складають 1,5...3 млн доларів США.

Слід зазначити, що кон'юнктура, що складається на ринку продовольчих товарів, не впливає на поліпшення положення харчової індустрії унаслідок неузгодженої політики в питаннях реформування сільськогосподарських і переробних підприємств. Результатом системної трансформації соціально-економічного устрою став розпад господарських об'єднань, втрата їх координуючої ролі на ринку продовольчих товарів і, як наслідок – втрата керованості, що переходить у важкообернений процес.

Внаслідок цього, важливе значення має формування системи державного регулювання сільськогосподарського і плодоовочевого ринків. Воно повинне враховувати стратегічні пріоритети в агропродовольчому секторі, спиратися на надійний механізм підтримки і захисту вітчизняних виробників плодоовочевих товарів, формувати оптимальне співвідношення імпорту і експорту овочевих та плодово-ягідних культур. Важливе значення має націленість цієї системи на укрупнення і концентрацію наявного вітчизняного аграрного потенціалу в цілях повнішого забезпечення населення вищезазначеними продуктами харчування відповідної якості відповідно до критеріїв досягнення національної продовольчої безпеки.

Необхідність державного втручання у функціонування продовольчого ринку обумовлена низкою причин. Одним із напрямів діяльності держави з формування територіально збалансованої кон'юнктури ринку сільськогосподарської сировини і продовольства має бути створення умов для нормальної дії ринкового механізму міжрегіонального перерозподілу ресурсів, товарів. Разом з тим, частина ресурсів, продукції повинна перерозподілятися за допомогою безпосередньої економічної участі держави. Соціально орієнтована ринкова економіка не може покладатися тільки на ефективну конкурентну рівновагу кон'юнктури аграрного ринку. Ринковий механізм не в змозі забезпечити соціально справедливий розподіл продуктів харчування, задоволення загальнодержавних потреб, створення достатніх резервів і запасів [9].

Досвід економічно розвинених країн із соціальноорієнтованою економікою вказує на багатий, нагромаджений ними досвід застосування різноманітних методів регулюючого впливу держави на ринок. До таких методів слід віднести, насамперед, товарні та грошові

інтервенції на ринку, закупівлі, що здійснюються за інтервенційними або заставними цінами, пільгове кредитування виробників продукції, податкові знижки та ін.

Проте найголовнішою проблемою, як свідчить практичний досвід регулювання ринку, не зважаючи на теоретично можливе встановлення рівноваги на відповідному його сегменті, залишається збалансування попиту і пропозиції шляхом встановлення цінової рівноваги. В обох крайніх випадках така незбалансованість призводить до втрати доходів виробниками або ж споживачами продукції, зниження їх життєвих стандартів, загострення соціальної напруги в суспільстві тощо.

В економічно розвинених країнах державне регулювання сільськогосподарського виробництва є досить складним механізмом, що включає різноманітний інструментарій впливу на доходи сільських товаровиробників, структуру сільськогосподарського виробництва, аграрний ринок, соціальну сферу села, міжгалузеві і міжгосподарські стосунки, попит на сільськогосподарську сировину і продовольство.

В Україні роль держави в даний час повинна зводитися не до підміни ринкового механізму регулювання, а до створення таких умов, за яких він врівноважував би попит і пропозицію не за рахунок скорочення пропозиції продукції, а за рахунок підвищення попиту на неї. Оскільки нееластичний попит на продовольство слабо реагує на ринкові сигнали, необхідне його державне регулювання, яке може бути здійснене, як свідчить практика розвинених держав, двома шляхами:

1. Пряма і непряма підтримка попиту населення на продовольство.

2. Підвищення попиту на сільгосппродукцію з боку держави.

За сучасних умов державне регулювання плодово-овочевого ринку в Україні, насамперед, має сприяти забезпеченню населення продуктами харчування, а переробних галузей – сировиною. Водночас, воно повинно сприяти нарощуванню експортного потенціалу галузей АПК, розв'язанню соціально-побутових проблем на селі, підвищенню ефективності підприємств продовольчої сфери, раціональному використанню земельних та інших природних ресурсів, збереженню довкілля.

Висновки. Таким чином, безпосередня державна дія на сільськогосподарський ринок в Україні, на наш погляд, повинна здійснюватися у формі:

- політики підтримуваних цін і доходів сільських товаровиробників;

- проведення соціальної політики, направленої на зменшення диференціації доходів населення, підтримку населення з низькими доходами;
- регулювання в структурі сукупної пропозиції сільськогосподарської продукції питомої ваги власного виробництва і імпорту;
- введення пільгової системи оподаткування для сільських товаровиробників;
- забезпечення кредиту на пільгових умовах, що передбачає надання сільськогосподарським товаровиробникам пільгових позик і позик, в т.ч. використання лізингу;
- регулювання цін природних і інших монополій;
- застосування похідних фінансових інструментів на ринку сільгосппродукції (форвардних, ф'ючерсних, факторингових операцій, опціонів та ін.);
- розробки цільових комплексних програм, що охоплюють як власне виробництво, так і різні сторони ринкових відносин.

Список літератури

1. Нуреев Р. М. Основы экономической теории / Р. М. Нуреев. – М., 1996. – С. 80.
2. Немчинов В. С. Избранные произведения / В. С. Немчинов. – М., 1968. – С. 15.
3. Полянський К. Економіка як інституціонально оформлений процес / К. Полянський // Економічна соціологія – 2002. – № 2. – С. 62–73.
4. Львов Ю. А. Основы экономики и организации бизнеса / Ю. А. Львов. – СПб., 1992. – 383 с.
5. Радаев В. В. Социология рынков: к формированию нового направления / В. В. Радаев. – М., 2003. – 109 с.
6. Эрроу К. Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов / К. Эрроу // THESIS. – 1993. – № 2. – С. 55–58.
7. Сільське господарство України : стат. щоріч. за 2011 р. / [за заг. кер. Ю. М. Остапчука ; Держкомстат України]. – К., 2011. – 369 с.
8. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <www.me.gov.ua/file/link/.../zv12011.doc> .
9. Чернов А. Н. Государственное регулирование рынка продовольствия в условиях кризиса [Электронный ресурс] / А. Н. Чернов. – Режим доступа : <view_article.php.htm> .

Отримано 30.10.2012. ХДУХТ, Харків.

© В.А. Гросул, 2012.